

PDC1

Souhrn jazykovědných disciplín 1 přednášky

Věra Vykoukalová
vera.vykoukalova@tul.cz

Souhrn disciplín

- **úvod do českého jazyka**
 - **fonetika, fonologie**
 - **grafémika**
 - **lexikologie**
 - **slovotvorba**

Studijní literatura

- **skripta přímo pro předmět:**

Vykoukalová, V.: FLS stručně, Lbc TUL 2008

- **elearning TUL**

<https://elearning.tul.cz/> KPV/PDC1 - Disciplíny z ČJ 1 (2022)

- **webové stránky Ústavu pro jazyk český**

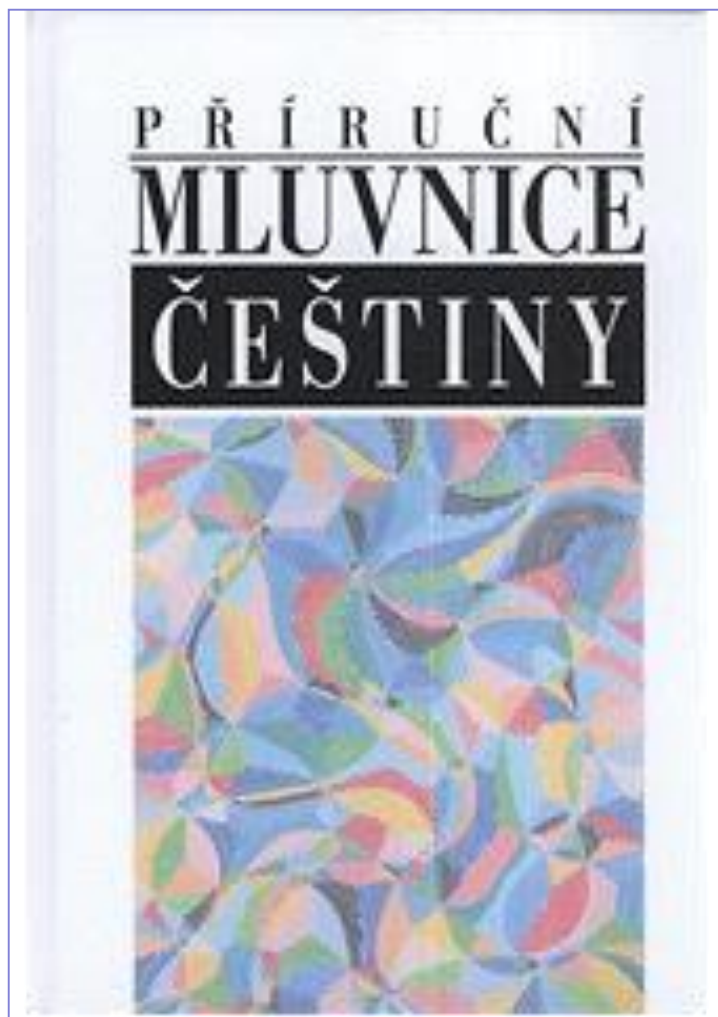
<http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna>

- **skripta pro část fonetika a fonologie**

Hájková, E.: Zvuková stránka češtiny. Lbc TUL 2006

Souhrnná literatura

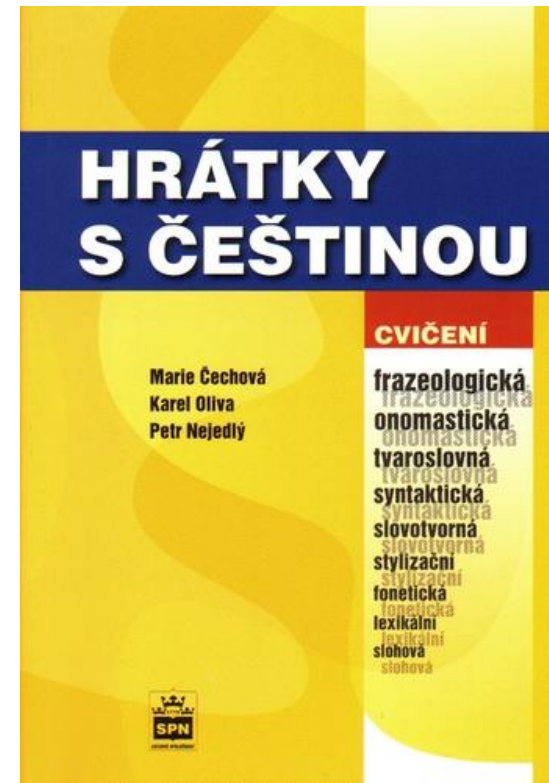
GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr KARLÍK, editor Marek NEKULA, editor Zdenka RUSÍNOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, 442 s. ISBN 978-80-7235-413-9.

Procvičování jevů

Lexikologie a tvoření slov - skripta cvičení z českého jazyka - Krobotová, Jodasová (UPOL, 2002). ISBN 80-244-0388-9

Hrátky s češtinou II:, autorů Čechová, Oliva, Nejedlý. ISBN 80-85866-84-6
Předmětu FLS se týkají části A-D (s.7-59).

Část 1

a) Třídění bohemistických nauk

b) Zařazení češtiny v systému jazyků

c) Charakteristika češtiny

d) Vznik tónu a mluvidla

e) Hláskový systém češtiny

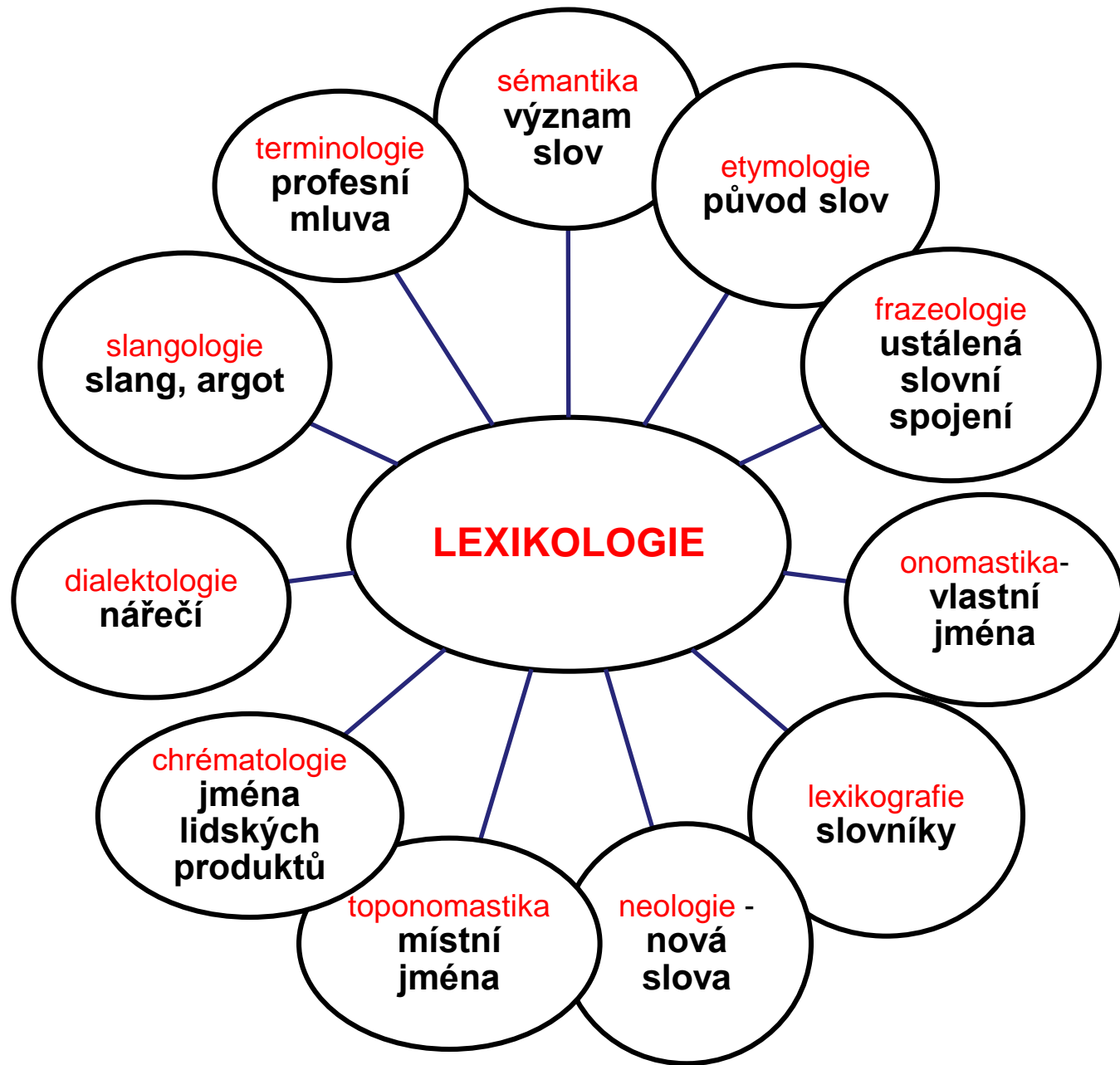
a) Český vokální trojúhelník

b) Klasifikace konsonantů

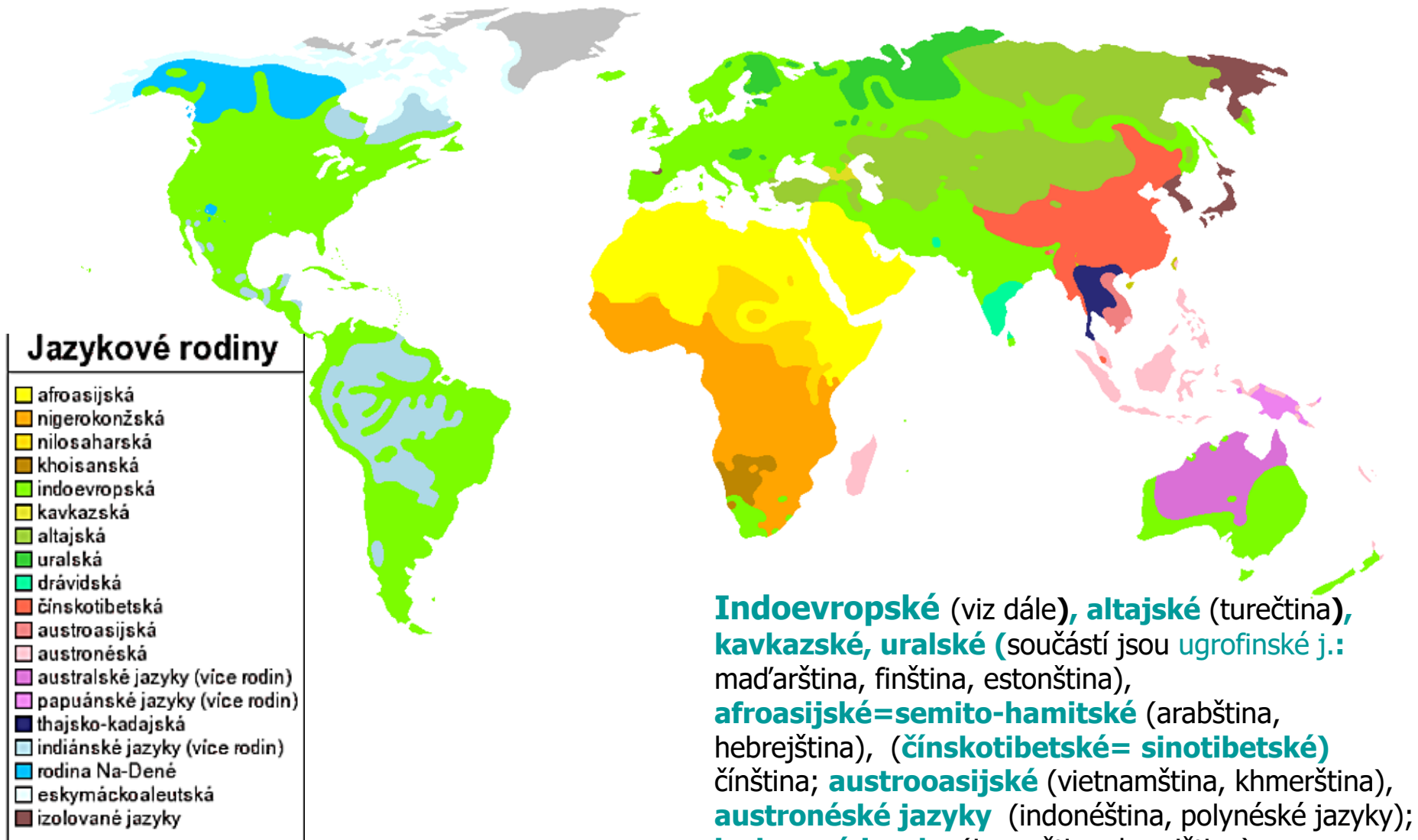
c) Změny hlásek při spojování v souvislou řeč

Třídění lingvistických nauk

Nauky o hlásce	Nauky o slově	Nauky o větě	Nauky o textu
<ul style="list-style-type: none">• fonetika• fonologie• ortoepie• ortofonie• ortografie• grafémika	<ul style="list-style-type: none">• lexikologie• slovotvorba• morfologie	<ul style="list-style-type: none">• syntax	<ul style="list-style-type: none">• stylistika• praktická stylistika• literární věda• literární teorie
GRAFÉM X FONÉM	SLOVO X POJMENOVÁNÍ	VĚTA X VÝPOVĚĎ	TEXT X KOMUNIKÁT

Světové jazykové rodiny

Indoevropské (viz dále), **altajské** (turečtina), **kavkazské**, **uralské** (součástí jsou **ugrofinské j.**: maďarština, finština, estonština), **afroasijské=semito-hamitské** (arabština, hebrejština), (**čínkotibetské= sinotibetské**) čínština; **austroasijské** (vietnamština, khmerština), **austronéské jazyky** (indonéština, polynéské jazyky); **izolované jazyky** (japonština, korejština)

Pozn: Uralsko-altajské (2 zelené) jazyky se dělí na 2 větve: ugrofinskou a samojedskou

ZDROJ: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Human_Language_Families_Map_%28Wikipedia_CS%29.PNG

Indoevropské jazyky

- skupina jazyků společně se vyvíjející v oblasti Eurasie
- z indoevropského prajazyka
- nejrozšířenější na světě, více než 3 miliardy mluvčích

- + Amerika,
- + Austrálie
- + Jihoafrická republika)

Jazykové skupiny indoevropských jazyků

Největší jazykové skupiny:

germánské

románské

slovanské

keltské

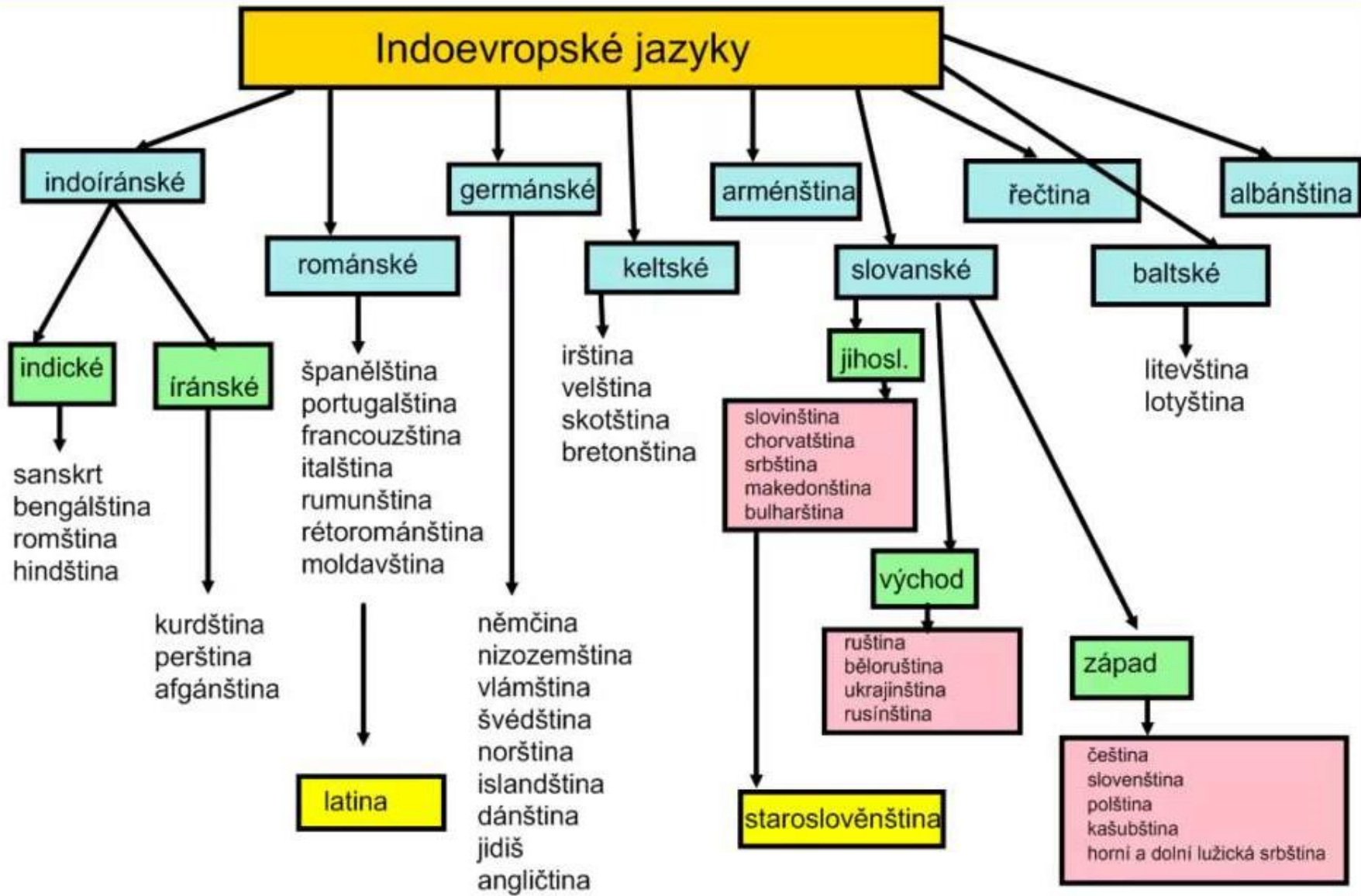
baltské

řečtina

albánština

Maďarština, finština, estonština
(ugrofinské)

turečtina (altajské jazyky)

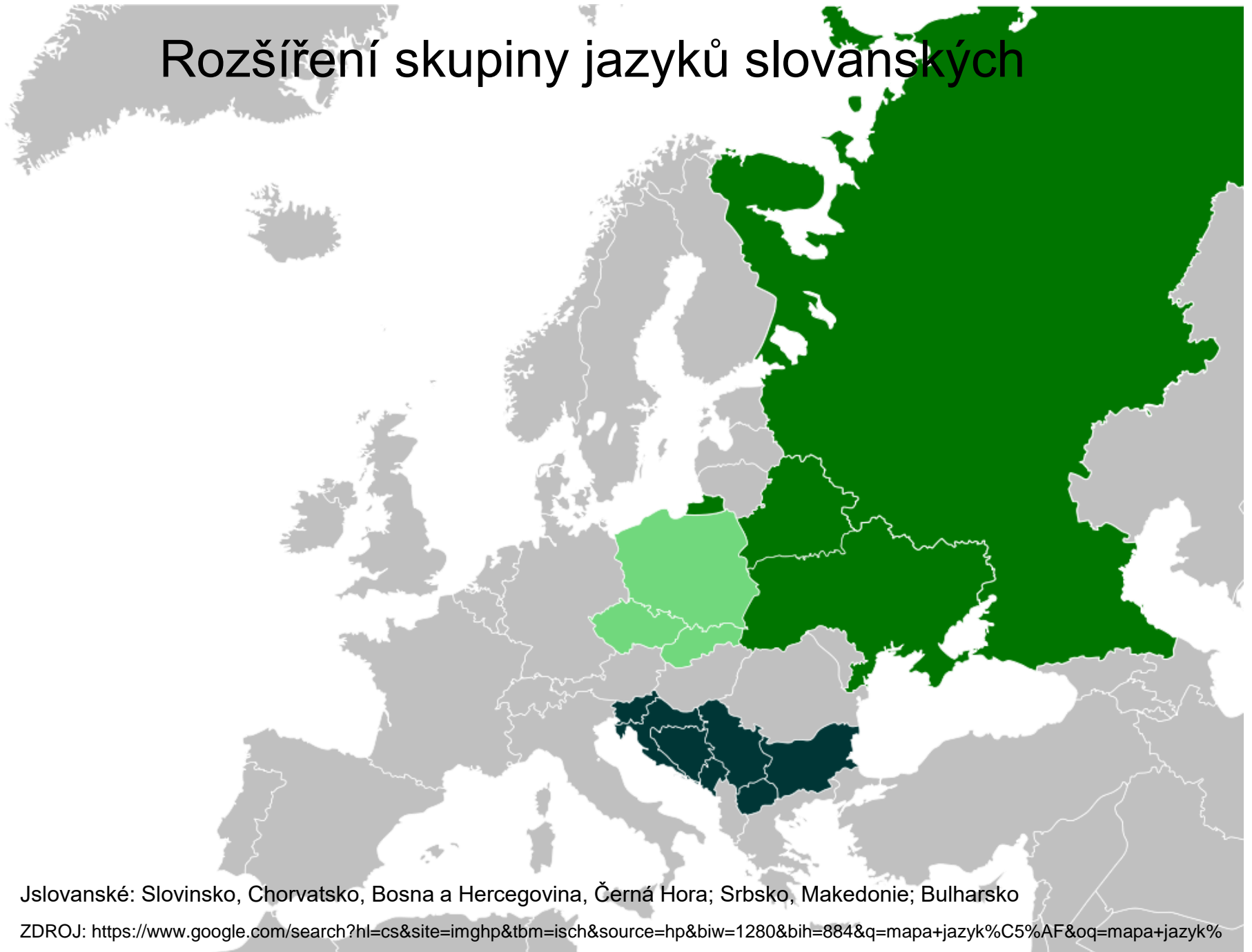

1. úkol: na seminář

- ✓ vytisknout si mapu Evropy
- ✓ označit státy
- ✓ vypsát úřední jazyk/y

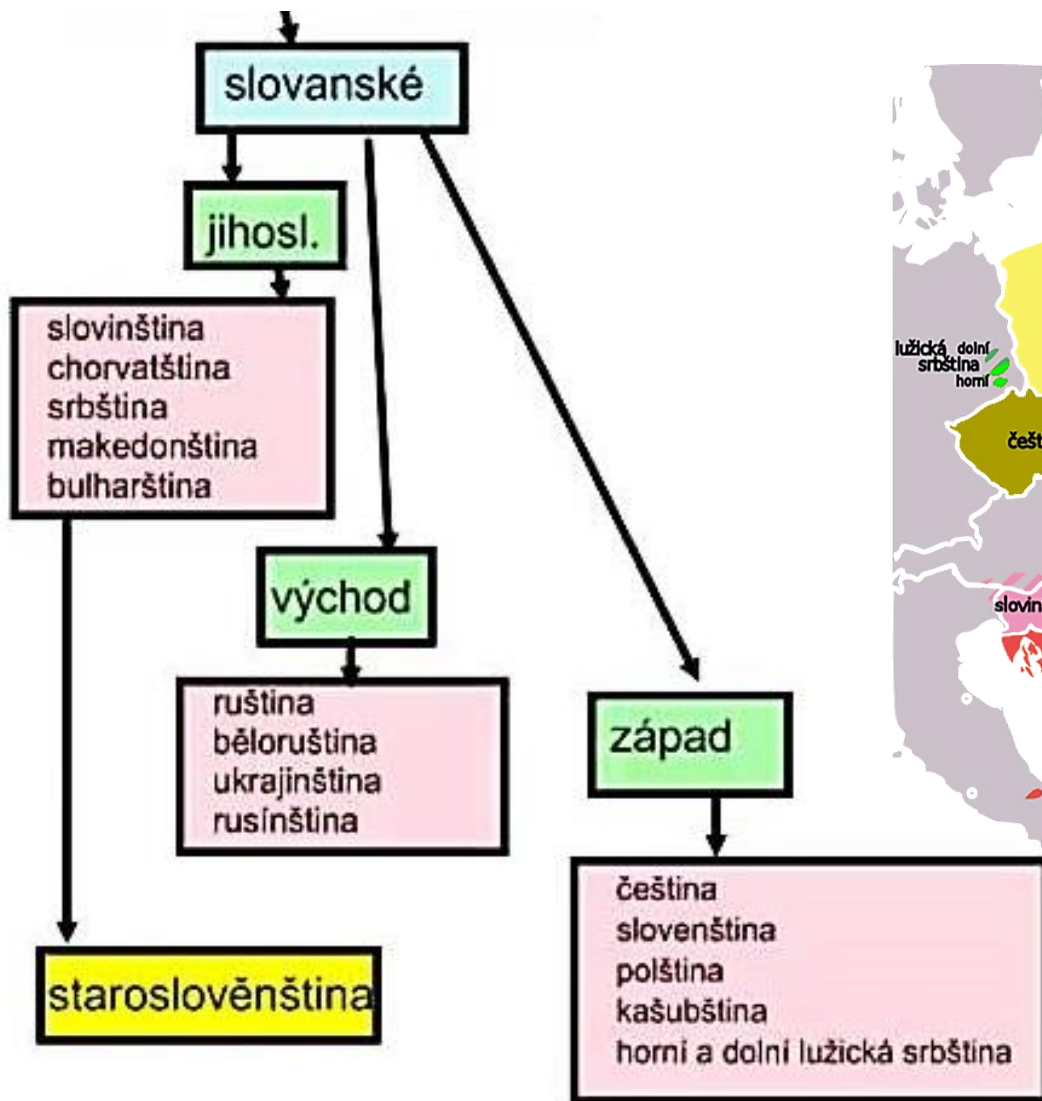

Rozšíření skupiny jazyků slovanských

Jslovanské: Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora; Srbsko, Makedonie; Bulharsko

ZDROJ: https://www.google.com/search?hl=cs&site=img&tbm=isch&source=hp&biw=1280&bih=884&q=mapa+jazyk%C5%AF&oq=mapa+jazyk%

◀ Markt Altes Rathaus
Torhošćo Stara radnica

◀ Sorbische Trachtenausstellung
Wustajeńca serbskeje drasty

◀ Zoo Schloß Museum
Zwěnjenc Hród Muzej

◀ Geschäftszentrum
Wobchodny centrum

◀ Lange Straße
Dołha dróha

Západoslovanské jazyky

česky	slovensky	polsky	hornolužicky	dolnolužicky	polabsky	kašubsky
člověk	človek	<u>człowiek</u>	<u>čłowjek</u>	clowjek	clawak	clôwak
večer	večer	wieczór	wječor	wjacor	vicer	wieczór
bratr	brat	brat	bratr	bratš	brot	brat
sestra	sestra	siostra	sotra	sotša	sestra	sostra
den	deň	<u>dzień</u>	<u>dzeń</u>	żeń	dôn	dzéń
ruka	ruka	ręka	ruka	ruka	ręka	rāka
podzim	jeseň	jesień	nazyma	nazymje	prenja zaima	jisin jesén
sníh	sneh	śnieg	sněh	sněg	sneg	snieg
léto	leto	lato	lěčo	lěše	lato	lato
voda	voda	wod	woda	woda	wôda	wòda
vítr	vietor	wětš wiatr	wětřik	wětr	wjôter	wiater

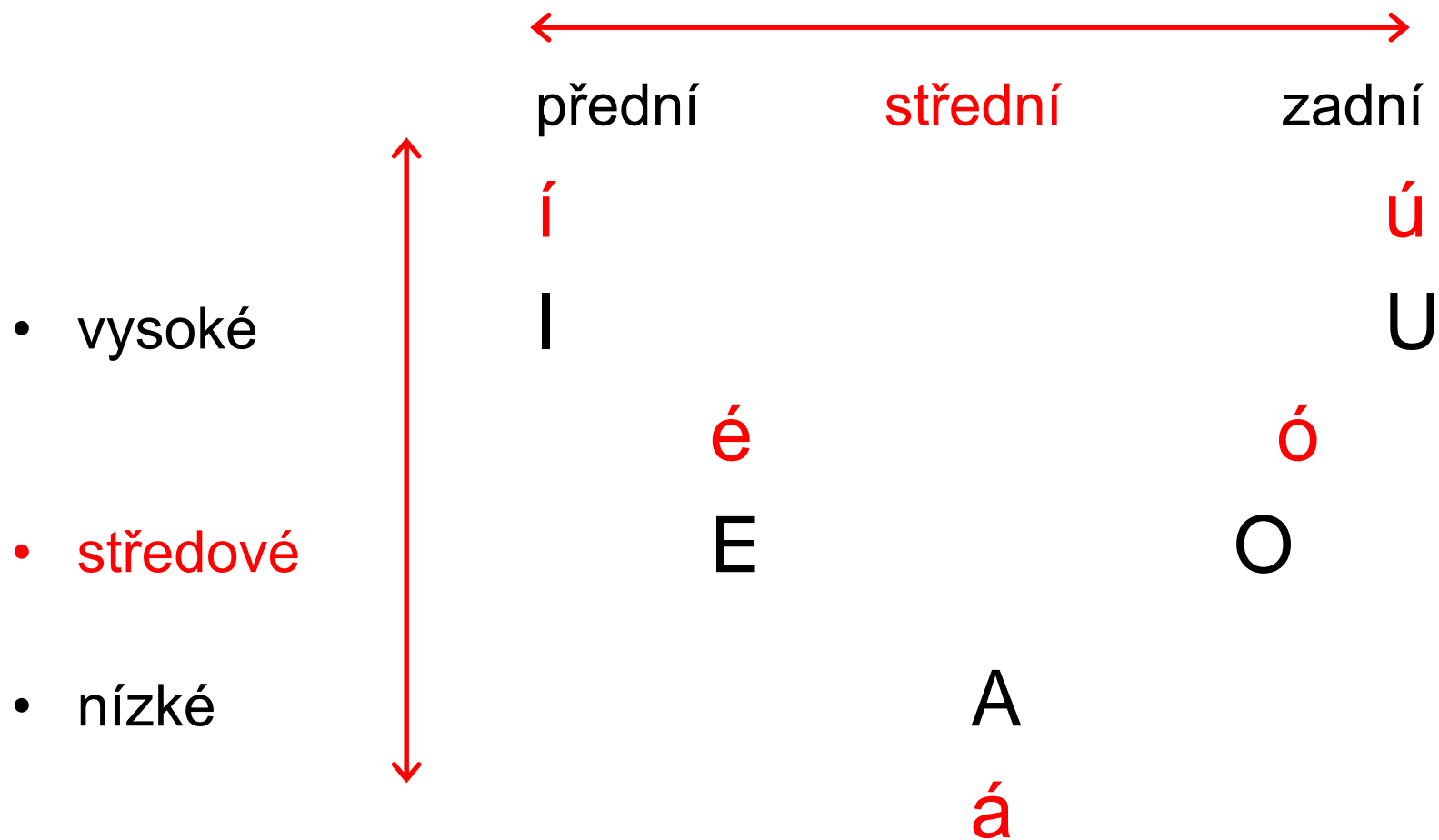

Hláskový systém češtiny

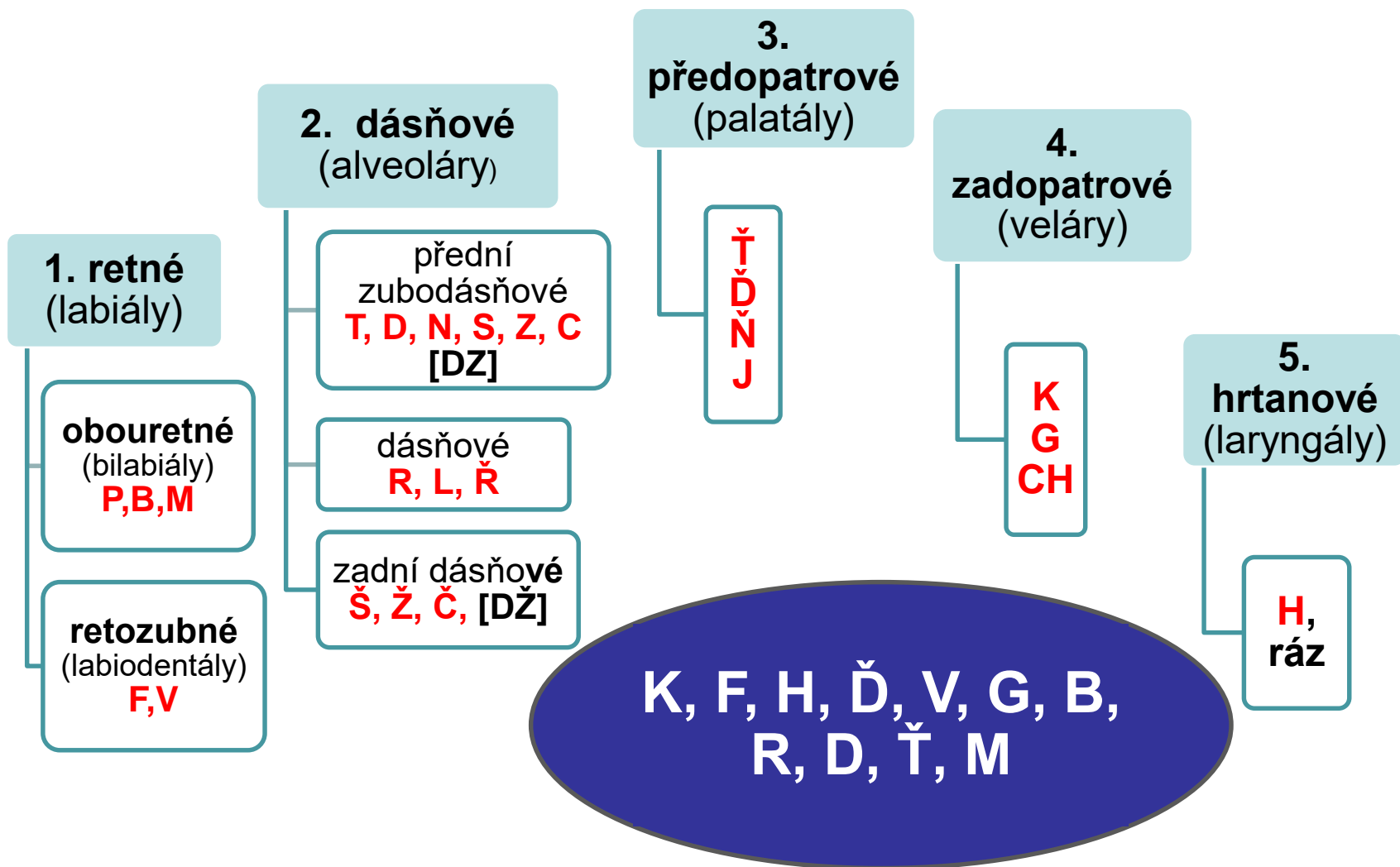
vokály

konsonanty

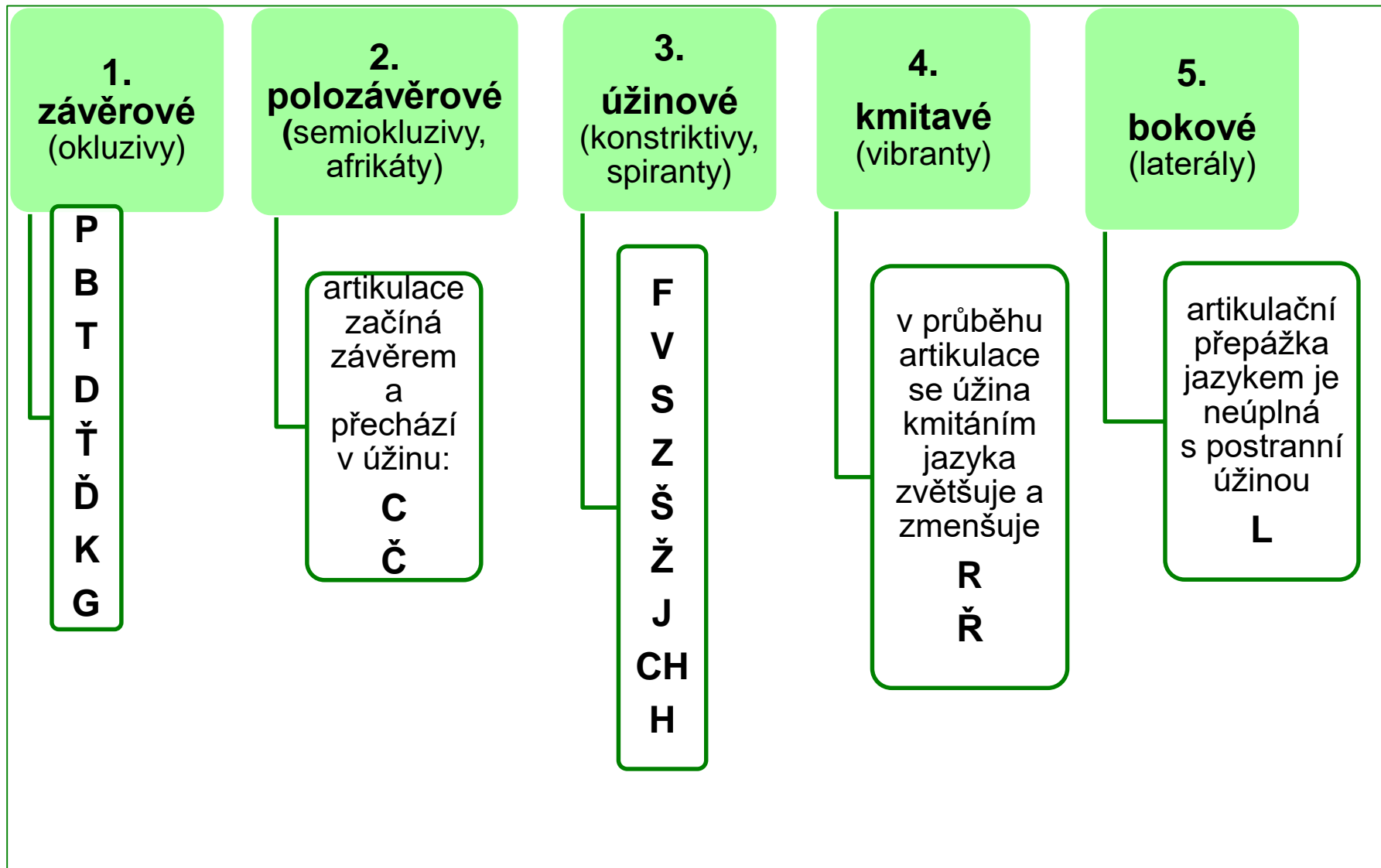
český samohláskový trojúhelník

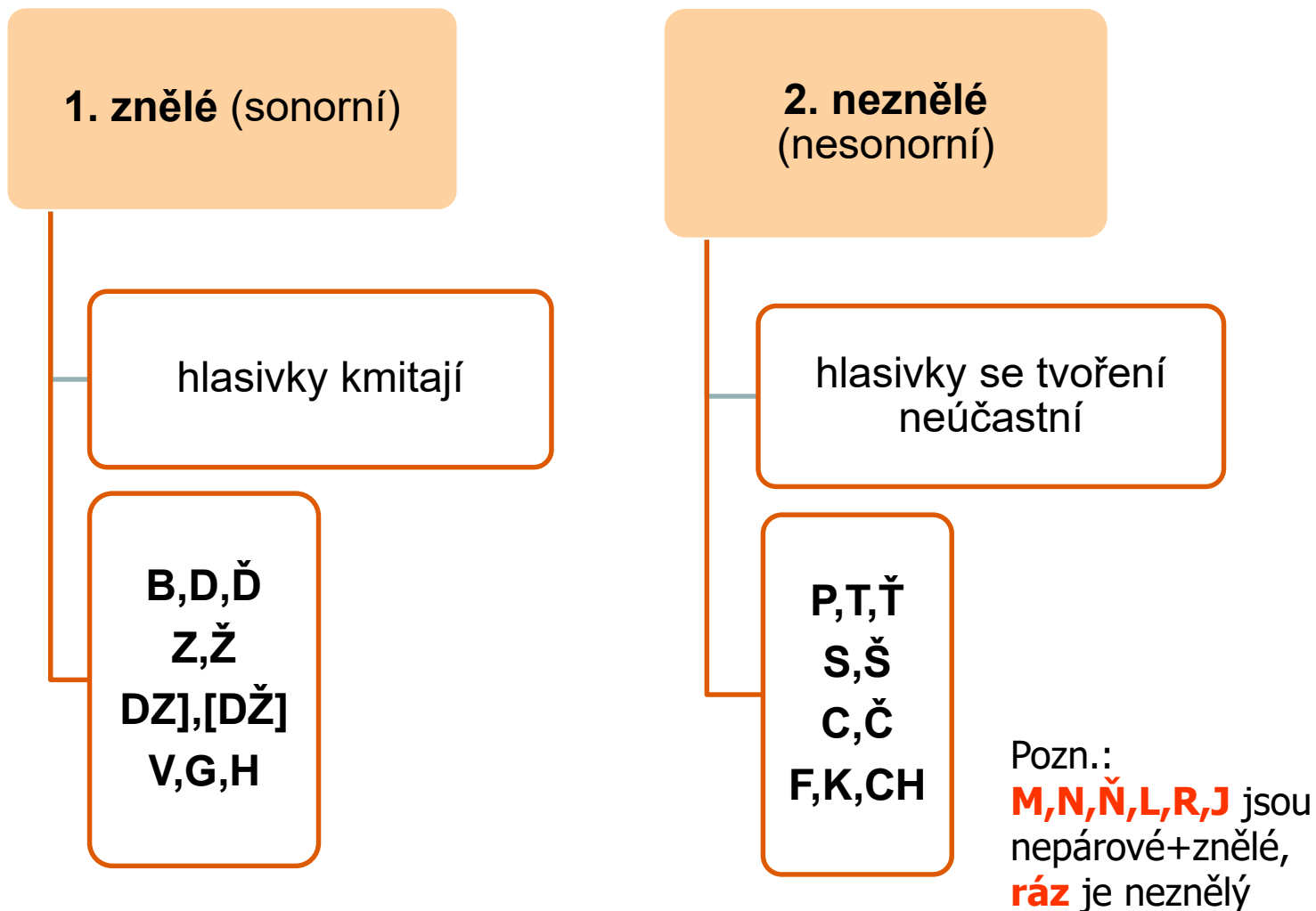
Rozdělení konsonantů dle místa artikulace

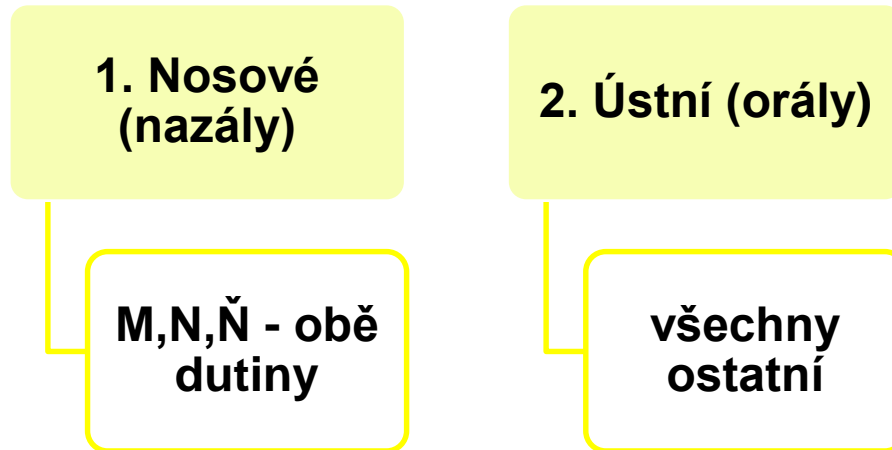
Rozdělení konsonantů dle způsobu artikulace

Rozdělení konsonantů dle účasti hlasivek

Rozdělení konsonantů dle účasti dutin

Hlásky, které nejsou samostatnými fonémy

Ř – neznělé Ř (*tři, keř...*), poziční varianta znělého Ř (*řeka, dřevo...*),

[DZ],[DŽ] – znělý protějšek C,Č (*léčba, leckdo...*)

Zadopatrové N – před velárami (*panenka, tango, banka...*)

Změny hlásek v souvislé řeči

**1. Ztráta
znělosti na
konci slova**

2. Regresivní
hlásková
asimilace

3. Progresivní
hlásková
asimilace

4. Konsonant V

5. Ráz

1. Ztráta znělosti na konci slova

B-P

DOB,

Z-S

VLEZ

D-T

BOD

Ž-Š

BROŽ

Ď-Ť

POJĎ

H-CH

LEH

V-F

KOV

G-K

DOG

Změny hlásek v souvislé řeči

1. Ztráta
znělosti na
konci slova

**2. Regresivní
hlásková
asimilace**

**3. Progresivní
hlásková
asimilace**

4. Konsonant V

5. Ráz

2. + 3. Hláskové asimilace

A) REGRESIVNÍ

KLUB**KO** [PK]
z←n nn

POD**P**OLŠTÁŘEM [TP]
z←n nn

KDYŽ [GD]
n←z zz

B) PROGRESIVNÍ

SH**Ý**BNOUT SE [SCH]
n→z nn

PO**SH**ÁNĚT [SCH]
n→z nn

Pozn.: asimilace není
např.

MO**ŠT**, Z**B**ABĚLEC
nn zz

Regresivní hlásková asimilace

Svatba mojí sousedky

Sousedka Vladka si včera brala nadporučíka Klouzka. Byla totiž v tom. Když to v únoru zjistila, byla zticha, ale v červnu už to všichni poznali od pohledu. Takže Vladka začala shánět šaty.

V půjčovnách zkusila kdejaké, ale všechny byly moc úzké. Jen pro ztepilé. V srpnu ztratila nervy, odcestovala do Polska a v tržnici to rozsekla. Pak lehce zařídila zbylé nepodstatnosti kolem svatby a v sázavském kostelíku odpověděla na tradiční otázku šťastým ANO. (34)

Změny hlásek v souvislé řeči

1. Ztráta
znělosti na
konci slova

2. Regresivní
hlásková
asimilace

3. Progresivní
hlásková
asimilace

4.
Konsonant
V

5. Ráz

4. Konsonant „v“

(„V“ ve spojení se znělou: PLAVBA, PRAVDA, VRÁNA
- nic se nemění)

- VTIP, OVČÁK, V POSTELI [FŘ, FČ, FP]

1. „V“ ← 2. n nn

- KOTVA, SVÁTEK, KVÁKAT

1. n ← 2. „V“ n+v

Změny hlásek v souvislé řeči

1. Ztráta
znělosti na
konci slova

2. Regresivní
hlásková
asimilace

3. Progresivní
hlásková
asimilace

4. Konsonant V

5. Ráz

5. RÁZ

CHAOS

X

V ÚNORU

KLEOPATRA

K OTÁZCE

KAKAO

Z ANTIKY

Přízvuk, přízvukové takty, předklonky, příklonky

To se mi / povedlo.

Byla bych si / toho / všimla / pořádně.

Mám tě až / po krk.

Už tomu / rozumím.

Chlap, děd, vnuk, pes a hrob (Jan Werich)

Díky přízvukovým taktům můžeme vnímat i příběh sestavený ze samých jednoslabičných slov jako „nekouskovaný“

Žil kdys kdes chlap. Dá se říct též muž či kmán, jak kdo chce. Já ho zvu chlap. Nu, a on krad, ten chlap. Krad, co moh a kde moh. Zvlášť, když měl hlad.

Byl den jak květ, pták pěl, klas zrál a nad vším jas. Jen hvozd se tměl, tam, kde spal chlap.

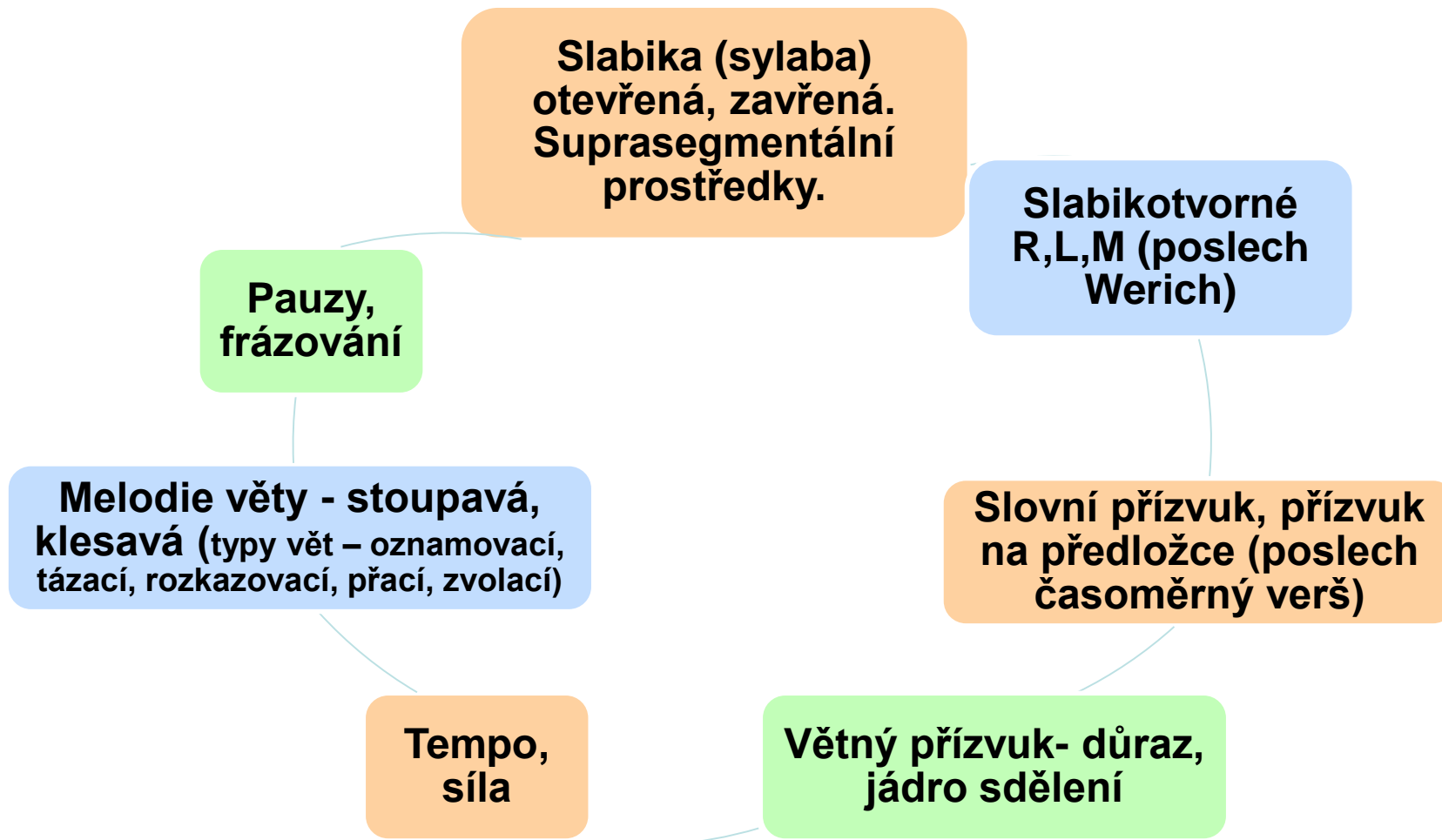
Spal den a noc, neb pil jak Dán. Když jím třás chlad, vstal a chtěl jít dál, leč měl hlad. Jed by. A pil! Spíš pil, jen mít zač!

2. úkol

Samostatné úkoly

- **2. úkol:** Chlap, děd, vnuk, pes a hrob – poslechnout si, z paměti 1. odstavec, umět vyprávět obsah (Jan Werich)
- **3. úkol:** stručně (1 strana textu) **Vývoj pravopisu:** Jednoduchý pravopis, Spřežkový p., Husův (diakritický) p., Bratrský p., Válka joty s ypsilonem, Skladná oprava, Současná pravopisná norma (*Jelínek-Haller: Jazyk mateřský, díl IV., Pha 1950*)
- **4. úkol:** (1 strana textu) slabika (sylaba) otevřená, zavřená, slabikotvorné R, L, M, slovní přízvuk, přízvuk na předložce, větný přízvuk- důraz, jádro sdělení, melodie věty - stoupavá, klesavá, typy vět – oznamovací, tázací, rozkazovací, přací, zvolací, tempo, pauzy, frázování

Zvukové prostředky souvislé řeči

Nerespektování přízvuku = mondegreen

Hrdý Budžes zvítězil

X

hrdý bud', žes zvítězil

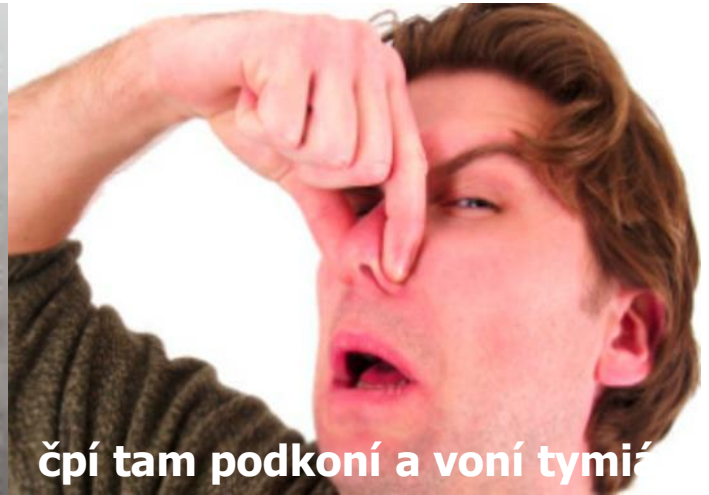
Mondegreen

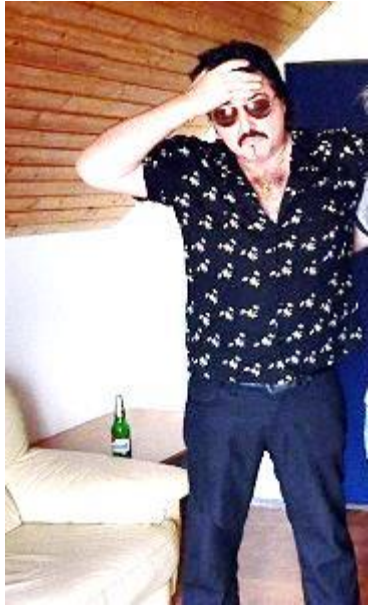
Žirafičí krabice

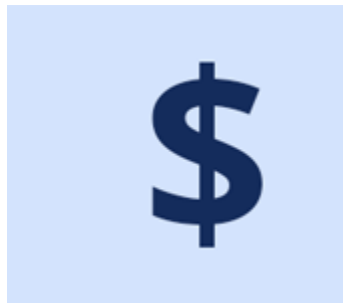
Boryš umí
po skalinách

čpí tam podkoní a voní tymiř

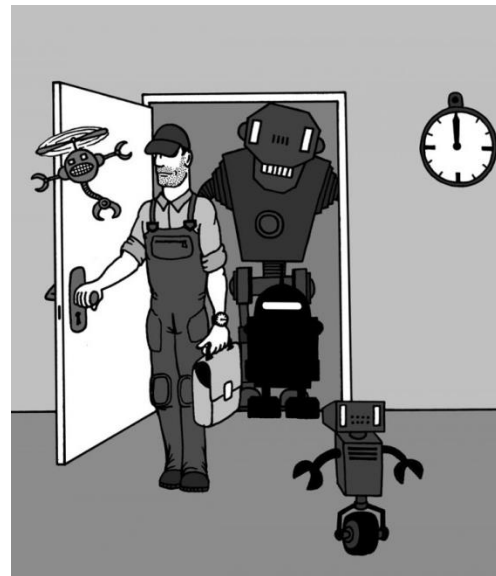

Ten si říká Omaler

To PŮRKO
za DOLAR

Táta přijde s roboty

Už Měkoně vyvád'ajú

Rozdělení souvislé řeči

Promluva: celá souvislá řeč

Výpovědi: části textu významově a intonačně uzavřené

Promluvové úseky (kóla): vymezeny pauzami a komplexem důrazu a melodie

Přízvukový takt: část textu s jedním slovním přízvukem

Kupsito. Nerad'mi. Nechcito vidět. Mělbychsidát nani pozor.

Příklonky, předklonky: slova bez přízvuku (předkloněná příkloněná)

Kupsito. Nerad'mi. Nechcito vidět. Mělbychsidát nani pozor.

Užnechci. At'příjde.

Mluvidla

Ústrojí respirační (dýchací)

- **plíce, hrudní koš** (žebra, mezižeburní svaly, bránice) – vytváří se výdechový (expirační proud)
- **poměr nádech : výdech** v klidu 2:3, při mluvení 1:7, při zpěvu 1:12

Ústrojí fonační (hlasové)

- **hlasivky** (muži 1,5– 2,5 cm; ženy 1,2– 1,5 cm)
- **napínání / povolování**, oddalování / sbližování zředuje a zhušťuje se vzduch nad hlasivkami = základní tón

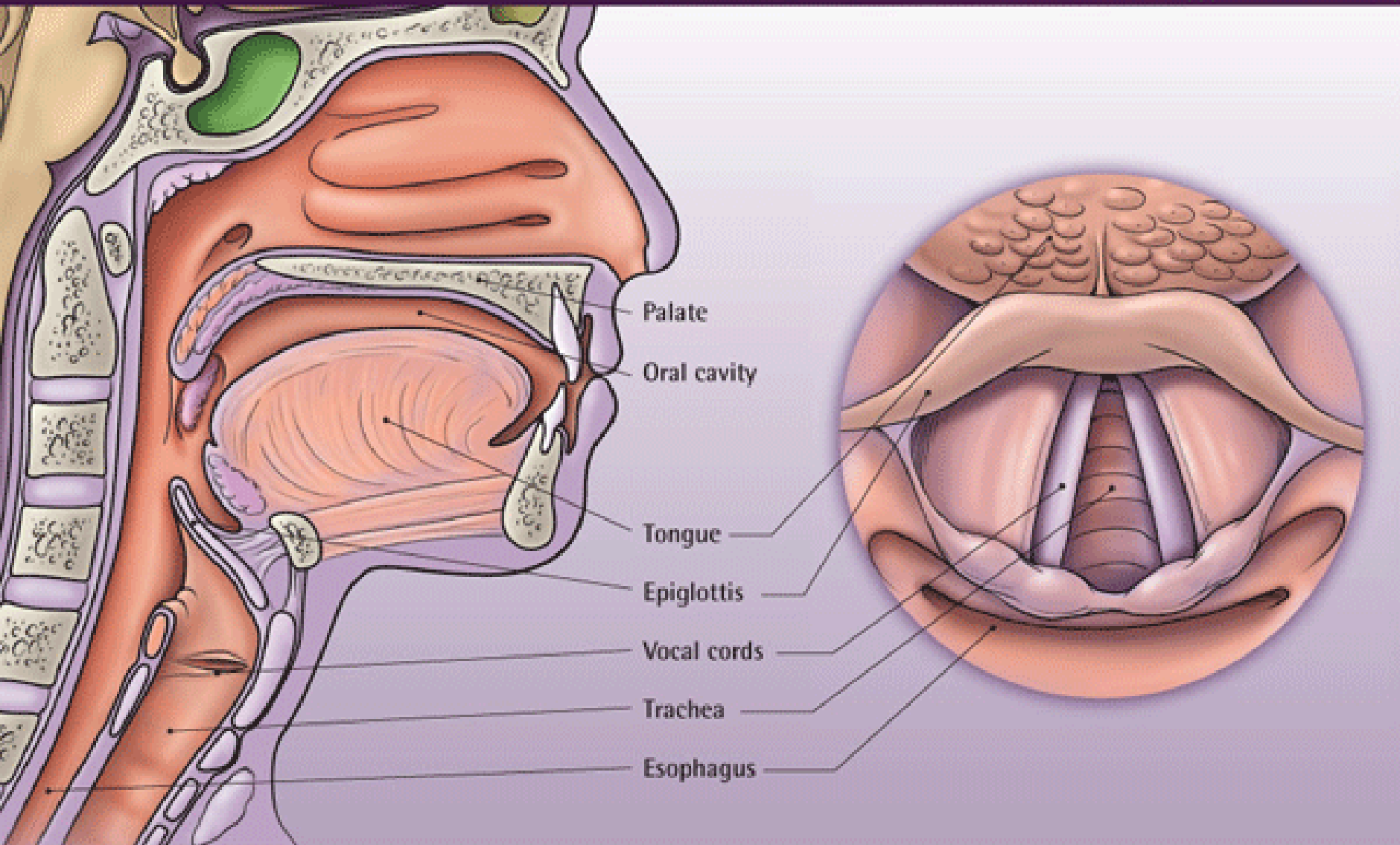
Ústrojí artikulační

- jazyk, rty, zuby, dásněň, patra, spodní čelist - čelistní úhel, čípek + dutiny

Dutiny

- ústní
- nosní
- hrdelní

Larynx

5. samostatný úkol

a) Zjistit, co ovlivňuje:

- **výšku hlasu**
- **sílu hlasu**
- **barvu hlasu**

b) Zjistit něco o:

- **kmitání hlasu**
- **délce hlasivek**
- **jak pracují hlasivky**
- **měkký, tvrdý, dyšný hlasový nástup**

c) Zjistit základní informace o vadách výslovnosti:

- **rotacismus**
- **rotacismus bohemicus**
- **sigmatismus**
- **lambdacismus**
- **kapacismus**

Grafická stránka jazyka

- grafémika, grafologie
- majuskule, minuskule - čtyři linky
- písmo tištěné – unciála, stojatý řez
- písmo psané spojování písmen, sklon
- Typy pravopisu – lexikální, morfologický, syntaktický

Grafická stránka jazyka

42 písmen (37+5, popř. 22+5)

A Á B C Č D Ď E É Ě

H CH I Í J K L M N Ň

O Ó P R Ř S Š T Ť U

Ú Ů V Y Ý Z Ž

F G Q W X

Grafická stránka jazyka

Číslice římské

I, V, X,

L (50), C(100),

D(500), M(1000)

Číslice arabské 0-9

Comenia Script A

ahoj mami

Eliška Katka Hynek Gusta

Michal jede domů.

Šárka má šaty.

Comenia Script B

ahoj mami

Eliška Katka Hynek Gusta

Michal jede domů.

Comenia Script universal

ahoj mami

Eliška Katka Hynek Gusta

Michal jede domů.

Šárka má šaty.

Volně psané písmo se sklonem:

Eliška Katka Hynek Gusta

Fonetická transkripce

řešení předchozího cvičení

[**va:claf**] – nerozlišují se malá a velká písmena

[**mňel**, **nevjed'el**, **opt'ežovat**] – spojení ň+e, d'+e, t'+e

[**fšexni**] – čeština má pouze jednu hlásku i, která se ale zapisuje dvěma písmeny

[**jix**, **fšexni**] – hlásku ch zapisujeme jako x

[**li:ni: spoč'i:tat t'i:m**] – je třeba značit délku

[kra:l va:claf m^ňel ňekolik sinu: ale kolik jix

je přesně to nevjed^el

nebod' bil li:ni: fšexni je spoči:tat a nemňel

to srce opt'ežovat s t'i:m sve: ra:tce]

Spisovná výslovnost

6 + 1 pravidlo
spisovné výslovnosti

Pravidla spisovné výslovnosti

**1. KVANTITA
VOKÁLŮ**

**2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ NA
ZAČÁTKU A NA
KONCI SLOV**

**3. VÝSLOVNOST
UVNITŘ SLOV**

**4. ZDVOJENÁ
VÝSLOVNOST
HLÁSEK UVNITŘ
SLOV a NA ROZHRANÍ
SLOV**

5. RÁZ

**6. PŘÍZVUK NA PRVNÍ
SLABICE ČI NA
PŘEDLOŽCE**

1. DODRŽOVAT KVANTITU VOKÁLŮ

Nezkracujte dlouhé samohlásky!
Zvláště pozor na ty významotvorné:
mýlí se x myli se, dál x dal

vidim, slyším, citim, jim
usta, třas, dal, memeno

Pravidla spisovné výslovnosti

1. KVANTITA
VOKÁLŮ

2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ
NA ZAČÁTKU A
NA KONCI SLOV

3. VÝSLOVNOST
UVNITŘ SLOV

4. ZDVOJENÁ
VÝSLOVNOST
HLÁSEK UVNITŘ a na
ROZHRANÍ SLOV

5. RÁZ

6. PŘÍZVUK

2. NEREDUKOVAT VÝSLOVNOST KONSONANTŮ NA ZAČÁTKU A NA KONCI SLOV

dyš, dyť, dyby, šak, řeben, kanička,
du, řebík, méno, řek, moh, poved

Pravidla spisovné výslovnosti

1. KVANTITA VOKÁLŮ

2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ NA
ZAČÁTKU A NA
KONCI SLOV

3. VÝSLOVNOST
UVNITŘ SLOV

4. ZDVOJENÁ
VÝSLOVNOST
HLÁSEK UVNITŘ
SLOV a NA ROZHRANÍ
SLOV

5. RÁZ

6. PŘÍZVUK

3. UVNITŘ SLOV (nebo při spojení slov) NEVYPOUŠTĚT HLÁSKY (HAPLOGIE)

kerá, ňáká, páč, tře, sválně, támle,
pučit, psím, přáňky, páňčelko,
vodovodní koutek

**Konsonanty ve slovech
vyslovujte pečlivě.**

Je však spisovné redukovat
výslovnost ve slovech:

jsem, dcera, ctnost, srdce

ZEJMÉNA POZOR NA VÝSLOVNOST DLOUHÝCH SLOV“

přerozmanitá		přezmanitá
nevystižitelné		nestižitelné
spolupracovali	X	spracovali
neprorokovat		neprokovat
přivázala		přivzla

**Dlouhá slova zachovejte celá,
nevypouštějte celé slabiky,
nepospíchejte s výslovností,
dejte slovům pomalejší rytmus.**

Pravidla spisovné výslovnosti

1. KVANTITA
VOKÁLŮ

2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ NA
ZAČÁTKU A NA
KONCI SLOV

3. VÝSLOVNOST
UVNITŘ SLOV

4. ZDVOJENÁ
VÝSLOVNOST
HLÁSEK

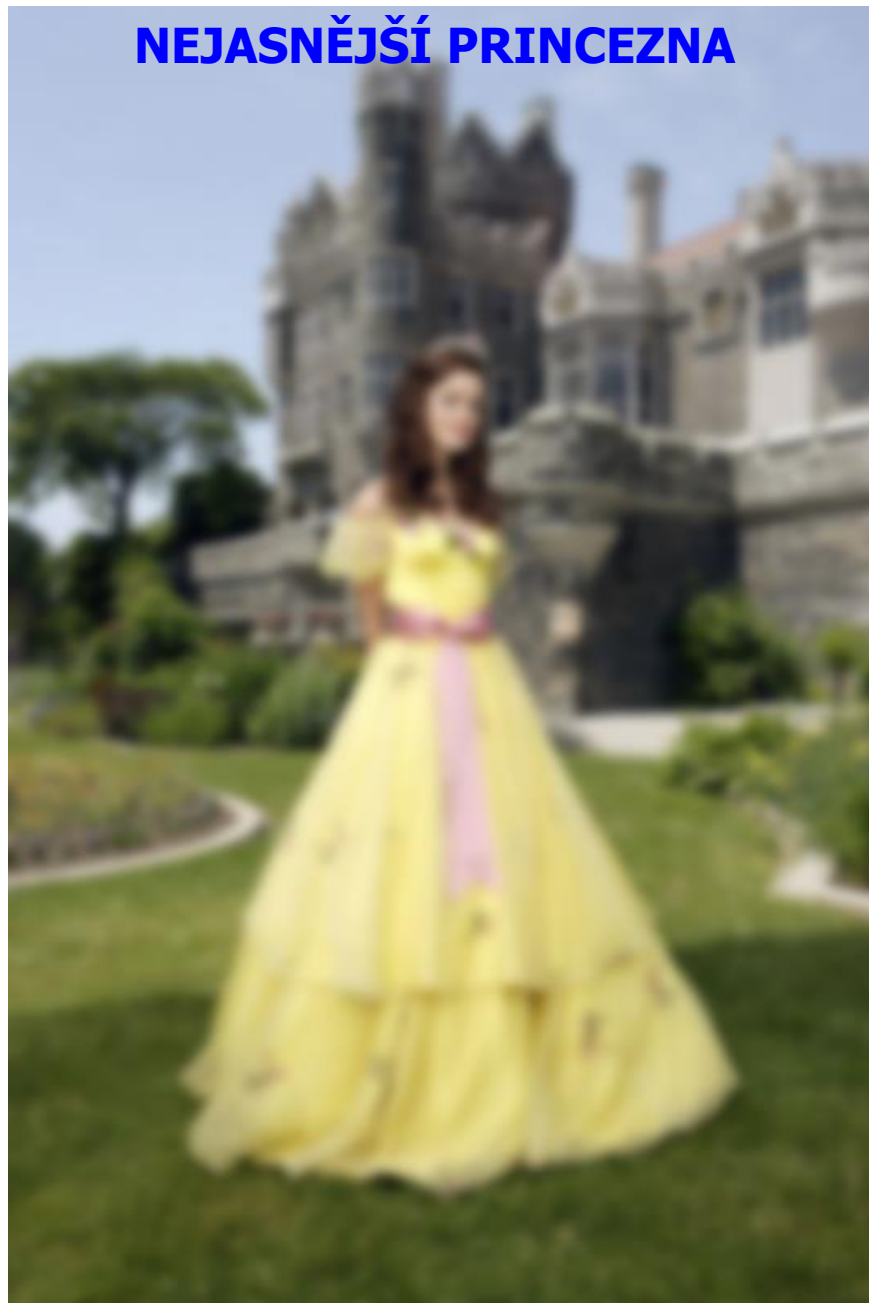
5. RÁZ

6. PŘÍZVUK

NEJJASNĚJŠÍ PRINCEZNA

NEJASNĚJŠÍ PRINCEZNA

4. ZDVOJENÁ VÝSLOVNOST HLÁSEK UVNITŘ SLOV a na ROZHRANÍ SLOV

a) podaný, odělit, raci, v pece, potočit,
nejistější, nejasnější, zlome

b) desetisíc, předomem, odomu,
kvámluvil, mluvišpatně, koupilosity,

Dejte pozor, aby dvě souhlásky
v morfologickém švu nesplývaly
v jednu a dvě stejné hlásky mezi slovy
vyslovujte zřetelně.

Pravidla spisovné výslovnosti

1. KVANTITA VOKÁLŮ

2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ NA
ZAČÁTKU A NA
KONCI SLOV

3. VÝSLOVNOST
UVNITŘ SLOV

4. ZDVOJENÁ
VÝSLOVNOST
HLÁSEK UVNITŘ a NA
ROZHRANÍ SLOV

5. RÁZ

6. PŘÍZVUK

5. RÁZ

Slova začínající samohláskou se v proudu řeči vyslovují s rázem.

Ráz se nepoužívá ve slovech přejatých – reakce, vakuum, rekreace.

Ráz může a nemusí být ve slovech s předponami – neúctíví, doúčit, poúliční atd.

vevropě, sokem, zauta, sučitelem,
kivaně, vargentině

Pravidla spisovné výslovnosti

1. KVANTITA VOKÁLŮ

2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ NA
ZAČÁTKU A NA
KONCI SLOV

3. VÝSLOVNOST
UVNITŘ SLOV

4. ZDVOJENÁ
VÝSLOVNOST
HLÁSEK UVNITŘ a NA
ROZHRANÍ SLOV

5. RÁZ

6. PŘÍZVUK

Pravidla spisovné výslovnosti

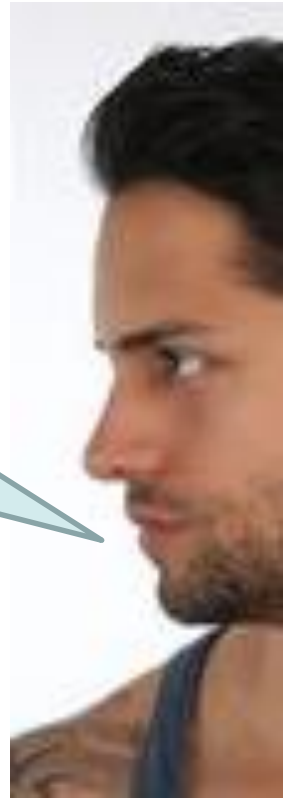
1. KVANTITA VOKÁLŮ

2. VÝSLOVNOST
KONSONANTŮ NA
ZAČÁTKU A NA
KONCI SLOV

Dodržujte přízvuk na první slabice. Je li před slovem předložka původní (*ve, s, ze, u, k, na, nad, po atd.*) **přechází přízvuk na předložku.** Pouze u dlouhých slov zůstane na 1. slabice slova.

5. RÁZ

6. PŘÍZVUK

...a také je třeba **ZACHOVÁVAT KVALITU HLÁSEK**

Vokály: dan, sen, dery, velebele,
ovace, pachavali

Konsonanty: vječící, kračící, řičící,
pručící, děcký, svěcký, lický, skocký,
porcké

**Správně a jasně vyslovovat
hlásky, zachovávat jejich
charakter.**

Děkuji za pozornost 😊

Věra Vykoukalová